

Ο ΦΙΛΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ
ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

ΔΙΑΛΕΞΙΣ
ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ Μ. ΘΕΟΤΟΚΗ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
, ΠΑΠΑΚΩΣΤΑ

Ο ΦΙΛΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

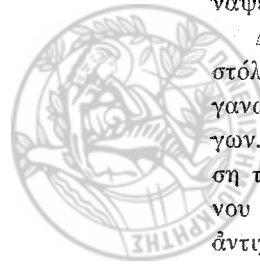
Ὁ χείμαρρος τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως πὸν κάθε μεσαιωνικὴ παράδοση βυθιὰ ριζωμένη στοὺς λαοὺς τῆς δύσεως σάρωσε, ἔχοντας ἐπὶ κεφαλῆς τὸ διαλεχτό της, μὲ ἀκράτητον ἐνθουσιασμόν πὸν μόνον ἓνα ἀληθινὸ αἶσθημα μπορεῖ ν' ἀνάψει, πέρασε τὰς Ἴαλπεις.

Δεινοὶ ἀγῶνες περίμεναν στὴν ὠραία Ἰταλία τοὺς ἀποστόλους ἐκείνους τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἰσότητος μὲ τὴν ὠργανωμένη καὶ μεγάλη Γερμανικὴ αὐτοκρατορία τῶν Ἀψβούργων. Μὰ οἱ νῆκες τοῦ Montenotte, τοῦ Μαρέγκου καὶ ἡ ἄλωση τῆς Βερόνας, εἶναι τὰ μεγάλα μνημεῖα πὸν σ' αὐτὰ ἀπάνου γκρεμίστηκε ἡ φεουδοκρατία τὸ σκληρό, ἀπάνθρωπο καὶ ἀντιχριστιανικὸ σύστημα καὶ στήθηκε ἡ ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου.

Βέβαια σκοπὸς μας δὲν εἶναι νὰ ἀσχοληθοῦμε μὲ τὸ ἔργον τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως καὶ τοῦ Μπوناπάρτε πὸν σ' αὐτὸν ἔλαχεν ὁ κλῆρος νὰ διαδόσει τις ἀθάνατες ἀρχές τῆς ἐλευθερίας, γιὰ τὸ θέμα μας εἶναι ἄλλο· πρόκειται νὰ μιλήσουμε γιὰ τὸν φιλελληνισμό τῆς δύσεως πὸν κ' αὐτὸς ἐβοήθησε στὴν ἐπιτυχία τῆς ἐπαναστάσεως τῆς φυλῆς μας, ὅταν αὐτὴ γιγαντωμένη ἀπὸ ἀκράτητο πατριωτισμὸ ρίχτηκε στὸν ὑπεράνθρωπον ἀγῶνα ἔχοντας τὸ δόγμα:

«Ἐλευθερία ἢ Θάνατος».

Ἐπειδὴ ὅμως ἡ Γαλλικὴ ἐπανάσταση εἶναι ἐκείνη πὸν ἀνοίξε τὰ μάτια τῶν σκλαβωμένων λαῶν γιὰ τὴν ἐλευθερία

ΒΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

117913η

τους, έχουμε καθήκον να τὴν ἀναφέρουμε, γιατί τὸ κοσμοϊστορικό αὐτὸ γεγονός, μὲ ὅλη του τὴ σκληρότητα, μὲ ὅλα τὰ ἀπάνθρωπα μέσα ποὺ μεταχειρίστηκε, μὲ ὅλο τὸ ἄδικο αἷμα ποὺ ποτάμι ἔτρεξε στους δρόμους τοῦ Παρισιοῦ, εἶναι γιὰ τὴν ἀνθρωπότητα ἕνας ἀπὸ τοὺς μεγαλύτερους σταθμοὺς τῆς ἱστορίας της, ἕνα ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα γεγονότα. Γιατὶ δὲν εἶναι μόνον ὁ ἀγὼνας τῶν λαῶν, γιὰ τὴν ἀτομικὴν ἐλευθερία ποὺ θριάμβευσε μ' αὐτὴν, εἶναι ἀκόμα οἱ μεγάλοι ἀγῶνες τῶν λαῶν ποὺ σ' αὐτὴν βασίστηκαν γιὰ νὰ ξετινάξουν τὸν ξένο ζυγὸ, γιὰ νὰ νειώσουν, ποὺ στὴν ἐνότητα τῆς φυλῆς καὶ τὴν ἰσότητα τῶν ἀτόμων εἶναι τὸ μεγαλεῖο τοῦ Ἔθνους.

Καὶ οἱ ἀγῶνες αὐτοὶ ἀναδείχνουν τὸν 19^{ον} αἰῶνα μοναδικὸν εἰς τὴν ἱστορία τοῦ κόσμου.

Δυστυχῶς καθὼς εἶπα, τὸ θέμα μας εἶναι ὠρισμένο, γιὰ τοῦτο δὲν θὰ μπορέσω νὰ ἀκολουθήσω τὴ σειρὰ τῶν ἀγῶνων τῆς φυλῆς μας, ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ μεγάλου πρωτομάρτυρα Ρήγα ὡς τὴν ἡμέρα τοῦ ἐπίσημου σηκωμοῦ της. Οὔτε δυστυχῶς θὰ μπορέσω νὰ ἀναφέρω ἐκείνους ποὺ πραγματικὰ δούλεψαν γιὰ τὴν ἐθνικὴν ἀναγέννηση μὲ μόνον αἴσθημα τὸν πατριωτισμὸ, καθὼς οὔτε νὰ στιγματίσω ἐκείνους ποὺ μεταχειρίστηκαν τὸ ἀγνὸ αἴσθημα τῶν Ἑλλήνων παρακινημένοι ἀπὸ ἄλλα συμφέροντα.

Ἀκόμα δὲ θὰ μπορέσω τίποτα νὰ πῶ γιὰ τὰ γεγονότα ἔκείνα ποὺ ἀπὸ τὸν 15^{ον} αἰῶνα ὡς τὸν 19^{ον} βαστοῦσαν ἀναμμένη τὴ σπιθα τῆς Ἑλληνικῆς πατρίδας στὰ στήθη τῶν σκλαβωμένων Ἑλλήνων, ποὺ θυσιάστηκαν μὲ τὴν ἰδέαν αὐτὴ γιὰ ξένους καὶ κρέμασαν φοῦντα γιὰ ξένον στὸ σπαθί.

Ἡ ἱστορία δὲμως τοὺς χάραξε μὲ χρυσὰ γράμματα, ποὺ ὁ χρόνος καὶ ἡ μελέτη τῆς ἱστορίας θὰ τὰ κάμει φωτεινότερα

γιὰ νὰ δείχνη στους ἀπογόνους τὰ μεγάλα κατορθώματα τῆς σκλαβωμένης, μὴ ποτὲ ἀφομοιωμένης φυλῆς.

Ἄς ξανάρθουμε στὴ Γαλλικὴ ἐπανάσταση, γιατί νομίζω πὼς ἂν στάθηκε αἰτία νὰ ξυπνήσῃ τὴν ἐλευθερία στὰ στήθη τῶν Ἑλλήνων, ἄλλο τόσο συνετέλεσε στὴν ἀνάπτυξη τοῦ Γαλλικοῦ φιλελληνισμοῦ.

Οἱ ἀρχὲς τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως καταδίκασαν τὴ Τουρκικὴ κυριαρχία τῆς Ἑλλάδος, γιατί οἱ ἀρχὲς της ὅπως ξέρουμε ἦταν: κάθε Κυβέρνηση ποὺ δὲν ἀντιπροσωπεύει τὴ φυλὴ καὶ τὸ Ἔθνος, ποὺ δὲν ἀντιπροσωπεύει τὴ λαϊκὴ θέληση, ποὺ δὲ σέβεται τὰ δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου τὰ δημόσια καὶ ἰδιωτικά εἶναι παράνομη.

Οἱ Ἕλληνες φυσικὰ θέλησαν τὶς ἀρχὲς αὐτὲς νὰ τὶς ἐφαρμόσουν στὴν ὑπόθεσή τους, καὶ καθὼς λέει ὁ Μένδελσον Βαρθόλδου. Ἐὰν οἱ reformes τῆς μοναρχικῆς Γαλλίας, ἡ ἀναγνώριση δηλ. τῶν προνομίων τῶν καθολικῶν στὴν Τουρκία, στερέωσαν τὴ Τουρκικὴ δύναμη, ἡ Γαλλικὴ ἐπανάσταση τὴν τάρραξε στὰ θεμέλιά της.

Ὁ Κολοκοτρώνης ὁμολογεῖ ποὺ ἡ Γαλλικὴ Ἐπανάσταση τοῦ ἄνοιξε τὰ μάτια καὶ τοῦ προμάντευσε προφητικὰ τὴν ἀνάσταση τοῦ γένους. Ὁ Μέγας Ρήγας εἶναι γέννημα τῆς ἴδιας. Ὁ ραγιαῖς ἀπ' αὐτὴν ἔμαθε τὰ δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου. Οἱ Ἕλληνες ναυτικοὶ ἀπ' αὐτὴν διδάχθησαν τὶς νέες ἰδέες, ὅταν ἡ ἔλλειψη σταριοῦ στὴ Γαλλία ἔφερνε ἐκεῖ τὰ ἑλληνικὰ καράβια.

Τὰ νησιά τοῦ Ἰονίου στὰ 1797, ὅταν διώχτηκαν οἱ Βενετοὶ καὶ οἱ Γάλλοι κήρυξαν τὶς δημοκρατικὲς ἀρχὲς, ἴδρυσαν τὰ δημαρχεῖα τους μὲ ἀκράτητον ἐνθουσιασμό. Καὶ πολλοὶ ἀρχόντοι μάλιστα ποὺ ἔχαναν ὅλα τους τὰ προνόμια ἔδειξαν μεγάλη πίστη στὴν ἰδέα τῆς ἐλευθερίας, γιατί πίστεψαν ποὺ ἤλθε ἡ ὥρα νὰ ἐλευθερωθῇ ἡ πατρίδα τους.

Τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐκστρατείας τοῦ Μπωναπάρτε στὴν Αἴγυπτο μὲ ἀγωνία τὸ περίμεναν οἱ Ἕλληνες, γιατί εἶχαν τὴ γνώμη πὼς ἀπὸ κεῖ θά ἄρχιζε ἡ κατάλυση τῆς Τουρκοκικῆς Αὐτοκρατορίας.

Ὁ σοφὸς Κοραΐς ἀπὸ τὸ Παρίσι ἔστειλε καὶ αὐτὸς πολεμικὸ τραγοῦδι «Πολεμιστήριον Σάλπισμα» στοὺς Ἕλληνας ἐθελοντῆς καὶ προσπάθησε νὰ σχηματίσει Γαλλοελληνικὴ συμμάχια στὴν Ἀνατολή (1801).

Ἡ ἀποτυχία τῶν Γάλλων στὴν Αἴγυπτο, κρύωσε τὸν ἐνθουσιασμὸ τῶν Ἑλλήνων, μὰ τοὺς ἔδωκε εὐκαιρίες νὰ πλουτίσουν βιάζοντας τὸ στενὸν ἀποκλεισμὸ τῶν Ἀγγλῶν τροφοδοτῶντας τὴ Γαλλία. Τόση ἦταν ἡ ἔλλειψη τοῦ σταριοῦ λέει ἡ παράδοση, πὸν τὸ πλήρωναν μὲ τὸ βάρος του σὲ ἀσῆμι.

Ἔτσι στὴν περίστασιν αὐτὴν οἱ Γάλλοι ὠφέλησαν ἀρηθρικῶς τοὺς Ἕλληνας, γιατί τὰ πλούτη ἐκεῖνα τὰ μεταχειριστῆκαν μερικοὶ ἀπ' αὐτοὺς ἀργότερα, ὅταν κηρύχτηκε ὁ ἱερὸς ἀγῶνας.

Ὡς τόσο, ἂν καὶ δὲν ὑπερίσχυσε τότε ἡ Γαλλικὴ ἐπανάσταση στὴν Εὐρώπη, γιατί στὰ 1815 ἔπεσεν ὁ κολοσσὸς πὸν ὀρθώθηκε ἀπ' αὐτήν, καὶ ιδρύθηκε ἡ ἱερὰ συμμαχία τῆς Εὐρώπης, γιὰ νὰ χρησιμεύσῃ σὰν ἓνα ἀπὸ χαλινάρια στὴν ὀρμὴ τῶν λαῶν γιὰ τὴν ἐλευθερία τους, ὅμως ἡ διανοητικὴ συνεννόηση ἔφερε τὰ ἀποτελέσματά της. Οἱ μορφωμένοι Ἕλληνες εἶχαν Γαλλικὴ μόρφωση καὶ κατοικοῦσαν στὸ Παρίσι, ὅπως οἱ πλούσιοι ἔμποροι στὴ Ρωσία.

Ὁ Κοραΐς ὁ μεγάλος ἐργάτης τῆς Ἑλληνικῆς Παλιγγενεσίας, ὁ ἀθάνατος νεοέλληνας, δὲν εἶναι μόνον ὁ σοφὸς Κοραΐς, ἀλλὰ εἶναι ἐκεῖνος πὸν ἐπηρέασε περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλον τὴ Γαλλικὴ κοινὴ γνώμη γιὰ τὸ Ἑλληνικὸ ζήτημα, εἶ-

να ὁ ἀπόστολος τῆς Ἑλλάδος, πὸν ἀνάδειξε τὸ φιλελληνισμὸ στὴ Γαλλία.

Τὸν καθαρὸ φιλελληνισμὸ, τὸ φιλελληνισμὸ γιὰ τοὺς νέους Ἕλληνας, πρέπει νὰ τὸν ξεχωρίσουμε ἀπὸ τὸ θανατισμὸ τῆς Δύσης γιὰ τὸν ἀρχαῖο Ἑλληνικὸ κόσμον, γιατί αὐτὸς ἀναπτύχθηκε πάντα μονάχος του. Οἱ σοφοὶ οὐμανιστῆς τὸν μετάδιδαν σὰν ἓνα μακρὸν καὶ συγχισμένο ἀντίλαλο στὶς λαϊκὰς μάζες, πὸν καλὰ καλὰ δὲν εἴξεραν σὲ πὰ γωνιά τῆς γῆς βρισκόνταν αὐτὴ ἡ χώρα μὲ τὴν ἀφάνταστη παραγωγή της στὴν τέχνη, στὴ φιλοσοφία, στὰ γράμματα καὶ στὴν ἐπιστήμη, σὲ τρόπο πὸν νὰ εἶναι πάντα ὁ μεγάλος διδάσκαλος τῆς ἀνθρωπότητος, ὁ κλασικὸς ὀδηγητῆς της, γιὰ ὅσον καὶ ἂν προοδέσῃ. Τὸν καθαρὸ λοιπὸν φιλελληνισμὸ γιὰ τοὺς νέους Ἕλληνες πὸν ἀναπτύχθηκε ὅπως εἶπαμε, πρῶτα στὴ Γαλλία καὶ ἔπειτα στὶς ἄλλες χώρες τῆς Εὐρώπης, θὰ μοιράσουμε σὲ τρεῖς περιόδους.

Πρῶτη περίοδος εἶναι ἡ προεπαναστατικὴ. Δεύτερη, ἀπὸ τὴν κήρυξιν τῆς Ἑλληνικῆς ἐπανάστασεως ὡς τὸ 1823 καὶ τρίτη ἀπὸ τὸ 1823 ὡς σήμερον λέμε ὡς σήμερον γιατί καὶ χίλια ἀκόμη χρόνια νὰ περάσουν θὰ ὑπάρχουν εἰς τὴ Δύση φιλέλληνες χωρὶς συμφέρον πὸν καὶ τὴ ζωὴ τους πάντα θὰ εἶναι ἔτοιμοι νὰ θυσιάσουν γιὰ τὴ Νεοελληνικὴν ἰδέαν.

Τὸν 18ον αἰῶνα παρατηροῦμε μίαν ἀσυνείδητη κίνησιν ταξιδιωτῶν πὸν ὁ θανατισμὸς γιὰ τὸν ἀρχαῖο κόσμον τοὺς ἔφερε στὴν σκλαβωμένην Ἑλλάδα, καὶ ἔτσι γνώρισαν τοὺς Ἕλληνας ραγιαῖδες, τοὺς ἀγάπησαν καὶ τοὺς συμπόνεσαν, εἶναι οἱ πρῶτοι φιλέλληνες ὅπως τοὺς θέλουμε. Τέτοιοι εἶναι ὁ Vilvoison καὶ ὁ Choiseul-Gouffier μὲ τὸ γραφικὸν τους ταξίδι στὴν Ἑλλάδα τὸ 1782 ὁ De Guy μὲ τὸ φιλολογικὸν του ταξίδι στὴν Ἑλλάδα τὸ 1771 ὁ Barthélemy μὲ τὸ ταξίδι τοῦ νέου Ἀνά-

χарση 1788, πού μετάφρασε και ὁ Ρήγας ὁ Beaufort με τὶς παρατηρήσεις του γιὰ τὸ Ἑλληνικὸ ἐμπόριο τὸ 1799, ὁ Rouquerville με τὸ ταξεῖδι του.

Τὰ βιβλία αὐτὰ και ἄλλα γιὰ νὰ μὴν ἀναφέρουμε παρὰ τὰ σπουδαιότερα, κρατοῦσαν τὴ Γαλλικὴ κοινὴ γνώμη ἐνήμερη γιὰ τὴν κατάσταση τῆς Ἑλλάδος, ὡς τὴν ἐποχὴ πού ὁ Σατωβριάνδος με τὸ Itinéraire τὸ 1806, ἔδωκε τὴν μεγαλύτερη ἐνθάρρυνση στὸ ἐνδιαφέρο τῶν Γάλλων και τῆς Εὐρώπης γιὰ τὴν Ἑλλάδα.

Οἱ Ἄγγλοι στὴ φιλολογικὴν αὐτὴ κίνηση δὲν ὑστέρησαν, μὰ λίγο ἀργότερα, ὅαν νὰ εἶχαν παρακινήθει ἀπὸ τοὺς Γάλλους πρωτοπόρους των. Ὁ Συνταγματάρχης Leake μαζί με τὸν Gell και τὸν Dodwell, ὁ Douglas και ὁ Γκίλφορντ (1811) ὁ Μακδόναλδ και ὁ Κίνιερ, ἡ ἀρχαιολογικὴ ἀποστολὴ τοῦ 1812, πού ἀνακάλυψε τὸν ναὸ τοῦ Ἀπόλλωνα στὴν Ἀρκαδία, ὁ Hughes, ὁ Holland, ὁ Hobhouse και ὁ Byron.

Ἡ Γερμανία περιορίστηκε μεταφράζοντας πολλὰ ἀπὸ τὰ ἔργα τῶν Γάλλων και Ἄγγλων ταξιδιωτῶν, ὅπως τοῦ Leake τοῦ Dodwell και τοῦ Σατωβριάνδου και μᾶς ἔδωκε μία καθαρὴ φιλολογικὴ παραγωγή με ποίηση και θεατρικὰ ἔργα.

Ἀπ' ὅλους αὐτοὺς ἐκεῖνος πού θέλησε νὰ κάμῃ κάτι οὐσιαστικὸ στὴν σκλαβωμένην Ἑλλάδα εἶναι ὁ κόμης Γκίλφορντ, αὐτὸς ὁ ἴδιος πού ἀργότερα ἴδρυσσε στὴν Κέρκυρα τὸ Ἴόνιο πανεπιστήμιο, πού και αὐτὸ ὄχι ὀλίγο συνετέλεσε στὴν ἀναγέννηση τῶν γραμμάτων και τῆς ἐπιστήμης στὴν Ἑλλάδα.

Μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τὸν Γκίλφορντ ἡ Ἀθήνα γίνηκε τὸ κέντρον ὄλων αὐτῶν τῶν ξένων διανοουμένων. Στὴν συντροφίᾳ τοῦ Γκίλφορντ, συναντοῦμε τὸ Γρόπιους πρόξενο τῆς Αὐστρίας ἀλήθεια, μὰ ἀγνὸ φιλέλληνα, τὸ Fauvel πού φύλαξε γιὰ 30 χρόνια τὶς ἀρχαιότητες και διαμαρτυρήθηκε μαζί με ὅλους

τοὺς ἄλλους ξένους γιὰ τὴν ἱερουσία τοῦ λόρδου Ἐλγιν. με ἐπὶ κεφαλῆς τὸ λόρδο Μπαῦρον πού ξεθύμανε ὅλο τὸ μῖσος του γιὰ τὴν κατάσταση τῆς Ἀγγλίας και με ἀφάνταστες βρυσιὲς ἐστυλίτευσε τὸ βανδαλισμὸ τοῦ Ἐλγιν.

Ἡ προσπάθεια τῶν ξένων αὐτῶν φιλελλήνων ἀκολουθοῦσε τὸ δόγμα τοῦ Κοραῆ, πού ἡ διανοητικὴ ἀνάπτυξη τῶν Ἑλλήνων ἴθαιαν ὁ πρόδρομος τῆς πολιτικῆς ἀναγέννησεως των. Στὸν ἴδιον καιρὸ οἱ διανοοῦμενοι αὐτοὶ ἔβλεπαν τὴν κατάσταση τῶν Ἑλλήνων με τὸν Τουρκικὸ ζυγὸ και εἴρισκαν πού ἦταν σκληρὸ νὰ καταδικάζεται μία τέτοια φιλίᾳ στὴν αἰώνια σκλαβιά, σκλαβιά σκληρὴ και στάσιμη.

Ἀποτελεσμα τῆς ἀγάπης των αὐτῆς γιὰ τὴν Ἑλλάδα ἦταν ἡ ἴδρυση τῆς εταιρίας τῶν φίλων τῶν Μουσῶν στὴν Ἀθήνα, πού σκοπὸ κύριο εἶχε τὴ διατήρηση τῶν ἀρχαιοτήτων.

Στὰ 1815 ἡ εταιρία αὐτὴ τῶν φίλων τῶν Μουσῶν λαβαίνει καινούργια ζωὴ με τοὺς ἐράνους τοῦ Καποδίστρια στὴ Βιέννη, τὸν καιρὸ τοῦ συνεδρίου. Με τοὺς ἐράνους αὐτοὺς πού διαχειρίστηκαν ὁ Γεώργιος Σταῦρος και ὁ Δομπόλης, ἡ εταιρία ἀνάλαβε τὴ σπουδὴ νέων στὴν Εὐρώπη. Στὸ ἀρχεῖο τοῦ Καποδίστρια ὑπῆρχαν δύο φάκελλοι τῆς λογοδοσίας τῆς διαχειρίσεως τῶν ἐράνων¹⁾. Ἄλλο συμπέρασμα δὲ μπόρεσα νὰ βγάλω ἀπ' αὐτοὺς, παρὰ μόνον πού ἡ εταιρία αὐτὴ εἶχε σκοπὸ τὴ διαπαιδαγώγηση τῶν Ἑλλήνων και τὴ διάδοση τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων. Κανένας ἀπὸ τοὺς σκοποὺς πού ἀργότερα ἀποδόθηκαν σ' αὐτὴν φαίνεται, ἐχτὸς ἀπὸ ἓνα κονδύλι χρηματικὸ πού δικαιολογεῖται μόνον με παραπομπὴ σ' ἄλλο

¹⁾ Τώρα σώζεται στὸ ἀρχεῖο τοῦ Καποδίστρια στὸ Δημαρχεῖο τῆς Κερκύρας ἓνας μόνον, ὁ παλαιότερος δὲ δόθηκε.

φάκελλο πού δὲ βρίσκεται μαζί, οὔτε ποιθὲν ἄλλοῦ βρέθηκε.

Ἡ δράση λοιπὸν τῆς εταιρίας αὐτῆς εἶναι ἀπὸ τῆς σπουδαιότερας φιλελληνικῆς ἐκδηλώσεως. Δὲν θὰ ἐμβαθύνω περισσότερο σ' αὐτήν, ἀφ' οὗ δὲ μοῦ προκύπτει νὰ εἶχε σχέση μετὰ τῆ Φιλικῆ Ἑταιρίας. Εἶναι ὁμοίως βέβαιον πὼς μέλη τῆς εταιρίας αὐτῆς ἦταν ἀπὸ τοὺς πρωτοεργάτες καὶ ἰδρυτὲς τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας, μὰ αὐτὸ δὲν εἶναι ἀρκετό, οὔτε μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ὑποστηρίξουμε, πὸν ὁ Καποδίστριας ἀνακατεύτηκε στὴν Ἑταιρία τῶν φίλων τῶν Μουσῶν γιὰ νὰ ἰδρῶση τὴ Φιλικὴ Ἑταιρία, γιατί καὶ ὁ Καποδίστριας, ὅπως ὁ Κοραΐς, ἀκολουθοῦσε τὸ δόγμα, πὼς οἱ Ἕλληνες πρὶν ἐλευθερωθοῦν ἔπρεπε νὰ λάβουν πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ μόρφωση, ἔπρεπε νὰ ἐκπαιδευθοῦν.

Καὶ οἱ δύο αὐτοὶ οἱ μεγάλοι Ἕλληνες, θὰ μοῦ ἐπιτρέψετε Κυρίες καὶ Κύριοι, νὰ ὑποστηρίξω πὼς ἔσφαλαν, γιατί εἶναι γνωστὸ πὼς λαὸς σκλαβωμένος, ἀπὸ βάρβαρον κατακτητὴ, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐκπαιδευθεῖ καὶ μόνον ἄτομα εἶναι ἐπιδεκτικὰ μορφώσεως, γιατί ἡ σκλαβιά ὅπως καὶ ἡ φυλακὴ μὴ μόνον ἀρετὴ μοροῦν νὰ ἐμπνεύσουν, τὴν ἰδέαν τῆς ἐλευθερίας, τὴν δίψαν νὰ τὴν ἀποκτήσουν μετὰ κάθε θυσία. Γι' αὐτὸ καὶ τὸ δόγμα τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως ἦταν δόγμα πραγματικὸ, δόγμα τῆς καρδιάς.

«Ἐλευθερία ἢ Θάνατος».

Ὅπως εἶπαμε δευτέρῃ περιόδῳ τοῦ φιλελληνισμοῦ θὰ ὀνομάσουμε τὴ συμμετοχὴ τῶν ξένων στὸν ἀγῶνα μας, ἀπὸ τὸ 1821 ἕως τὸ 1823, μετὰ κάθε τρόπο.

Θ' ἀρχίσουμε πάλι ἀπὸ τὸ Γαλλικὸ φιλελληνισμὸ ἀφ' οὗ εἶναι ὁ πρῶτος καὶ παλαιότερος πὸν ἀναπτύχθηκε στὴ Δύση, καὶ οἱ Γάλλοι ἔχουν ὄχι μόνον τὰ πρωτεῖα στὴν ἐκδήλωσή του, ἀλλὰ καὶ θερμότητὴ ἐκδήλωσιν, σὰν ἕναν ἀντιπερισπα-

σμὸς στὸν φιλοτουρκισμὸ τῆς Μοναρχικῆς Γαλλίας καὶ στὸν πολὺ φιλοτουρκισμὸ πὸν ἔξακολούθησε νὰ ἐκδηλώνεται καὶ μετὰ τὴν κήρυξιν τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως στὸν τύπον, στὴν πολιτικὴν, στὴν διπλωματικὴν, στὶς κοσμικὰς συγκυρῶσεις.

Τὸ ὄραϊο λοιπὸν αὐτὸ Γαλλικὸ συναίσθημα, πὸν γι' αὐτὸ αἰσθανόμαστε τὴ μεγαλύτερη εὐγνωμοσύνη, ἐκδηλώθηκε σὲ τρόπον πὸν μορφώθηκε κοινὴ γνώμη τέτοια, πὸν ὁ ἀντίκαλὸς τῆς ἔφτασε στὰ πέρατα τοῦ κόσμου. Τόση ἦταν ἡ φλόγα του, πὸν διαδόθηκε στὴν Ἀγγλίαν ἀργότερα στὰ λαϊκὰ στρώματα. Ὁ φιλελληνισμὸς στὴ Γαλλίαν ἔχει ὁμοίαν ἐκδήλωσιν ὅπως καὶ ὁ φιλοτουρκισμὸς, μετὰ τὴ διαφορὰ πὸν οἱ εὐγενικότεροι Γάλλοι, οἱ κορυφαῖοι Γάλλοι στὰ γράμματα καὶ στὴν πολιτικὴ ἦταν φιλέλληνες, καὶ πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς ὅταν σήμανε ἡ μεγάλη στιγμὴ τοῦ ἀγῶνος κατέβηκαν στὴν Ἑλλάδα γιὰ νὰ πολεμήσουν γιὰ τὴν ἐλευθερίαν τῶν Ἑλλήνων, παραδίνοντας τὴν εὐγενικὴν ψυχὴν τους στὶς μυριόπερες μάχες τῶν δύο πρώτων χρόνων τοῦ πολέμου. Εἶναι ἀλήθεια ἀκόμη πὼς πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἐθελοντὲς αὐτοὺς θέλοντας νὰ κάμουν πολιτικὴ ἀνακατεύθηκαν στὰ ἐσωτερικὰ τῆς Ἑλλάδος ζητήματα καὶ ἀπογοητεύθηκαν. Εἶναι αὐτοὶ πὸν ἐπιστρέφοντας στὴν πατρίδα τους, ἔπαυσαν νὰ εἶναι φιλέλληνες καὶ ζημίωσαν τὴν Ἑλλάδα.

Ἀπὸ τοὺς πρώτους Γάλλους ἐθελοντὲς πὸν κατέβηκαν στὴν Ἑλλάδα τὸ 1821 θὰ ἀναφέρω μόνον τοὺς κορυφαίους, ὄχι γιατί ἡ εὐγνωμοσύνη τῆς Ἑλλάδος δὲν εἶναι ἡ ἴδια γιὰ ὅλους τοὺς ξένους πὸν κινδύνεψαν ἢ πὸν θυσίασαν τὴ ζωὴν τους γιὰ τὴν Ἑλληνικὴν ἰδέαν, μὰ γιατί ἡ περιορισμένη ὥρα δὲν μᾶς τὸ ἐπιτρέπει. Καὶ ἔπειτα ὀνόματα χωρὶς γεγονότα δὲν ἔχουν νόημα.

Πρῶτος ἀπὸ τοὺς Γάλλους φιλέλληνες εἶναι ὁ Voutier, ὁ Raybaud, ὁ Balleste ἀπὸ τὴ Μασσαλία μετὰ τοὺς γρεναδιέ-

ρους του ἀρχηγός του φιλελληνικού λεγεῶνα και πού σκοτώθηκε ἔπειτα στην Κρήτη. Αὐτοὶ μὲ πολλοὺς ἄλλους ἔλαβαν μέρος στις μάχες τῆς πρώτης περιόδου τοῦ ἀγῶνος, στην Τριπολιτσά, στο Νάυπλιο και στις ἄλλες μάχες τοῦ Μωρέως. Δὲ μπορούμε ὅμως νὰ παραλείψουμε ἐδῶ τὴ φιλελληνικὴ δράση δύο προξένων τῆς Γαλλίας τοῦ David στὴ Σμύρνη και τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Rouqueville Οὕγκου στὴν Πάτρα.

Ἄλλη ἐκδήλωση τοῦ φιλελληνισμοῦ στὴ Γαλλία εἶναι ὁ σχηματισμὸς ἐπιτροπῶν γιὰ ἐράνους χρημάτων και ἄλλων χρειαστῶν γιὰ τὸν πόλεμο, ὁ δημοσιογραφικὸς ἀγῶνας και ἡ φιλολογικὴ παραγωγή.

Τὸν καιρὸν ἐκεῖνον ὁ τύπος ἦταν πολὺ διαφοροτικὸς ἀπὸ σήμερα, γιὰτὶ μόλις εἶχε λάβει τὴν ἐλευθερία του μὲ τὸν κοινοβουλευτικὸν χάρτη πὸν παραδέχτηκε ὁ Λουδοβίκος 18^{ος}.

Τὰ πρῶτα ἄρθρα δημοσιεύτηκαν στὸν Constitutionel και εἰς τὸν Courrier Français. Τὰ ἄρθρα αὐτὰ γεμάτα φιλελληνικὴ φλόγα ἀρχίζαν. Οἱ ἠρώες τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ἀναστήθησαν!

Ἀπὸ τὰ μεγάλα σαλόνια ὡς τις ταβέρνες ὁ κόσμος μιλοῦσε μόνον γιὰ τοὺς Ἕλληνας. Ἦταν φανερὸ πὸς ἔπρεπε νὰ ἐνδιαφεροῦν γιὰ τὸ νέο ζήτημα. Κάθε συγκέντρωση, κάθε συνάντηση στὸ Παρίσι πρὶν ἀπὸ τὴν καλημέρα εἶχε τὴν ἐρώτηση. Τί εἶσαι; Γοῦρκος ἢ Ἕλληνας; Αὐτὸ ἔχει νὰ πῆ πὸς ἦταν πολλοὶ οἱ φιλότουρκοι, και τοῦτο ὠφέλησε ἀρνητικὰ γιὰτὶ φανάτιζε τοὺς φιλέλληνας.

Ἀμέσως ὁ Συναγματοκὸς ἀξάνει τὴν κυκλοφορίαν του σὲ 20.000 φύλλα, χωρὶς προηγούμενο γιὰ τὴν ἐποχὴ πὸν μιλοῦμε. Οἱ συντάχτες του Etienne Jay, Cauchoir, Lemaire, και Thiers ἀποκοτῶν μεγάλη ἐπιρροή, ὅλοι ἐνθουσιάζονται νὰ διαβάσουν τὰ μεγάλα κατορθώματα τῶν παληκαριῶν.

Ὁ Γαλλικὸς ταχυδρόμος ἡ ἔφημερίδα τῶν φοιτητῶν τῶν δικηγόρων, τῶν φιλελευθέρων, εἶχε συντάχτες τὸν Laffite, τὸν Casimir Perrier, τὸν Thierry, τὸν de Broglie, τὸν Benjamin Constan, ὅλους πολιτικὲς και φιλολογικὲς δόξες τῆς Γαλλίας.

Ἡ ἔφημερίδα τῶν συζητήσεων ἦταν ἀνοικτὴ και στοὺς φιλότουρκους, ἔγραφαν ὅμως σ' αὐτὴν γιὰ τὴν Ἑλλάδα μεγάλοι συγγραφεῖς ὅπως ὁ Chateaubriand, ὁ Villemain, ὁ No-dier, ὁ Salvandry και ὁ Saint Marc Girardin, και αὐτοὶ μεγάλες φιλολογικὲς δόξες τῆς Γαλλίας.

Τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ τύπου ἦταν ἄμεσο, γιὰτὶ σιγὰ σιγὰ βλέπουμε τὸ Κυβερνητικὸν τύπο νὰ ξεσπαθῶναι και τότε εἶναι πὸν ἔχουμε τὴν περίφημη φράση πὸν εἶπε ἡ Δούκισσα Du-ras στὸ Λουδοβίκο 18^ο μὲ πολὺ πνεῦμα.

Μεγαλειότατε! ἡ Ἑλλὰς εἶναι ἡ Βαντέα τοῦ Χριστιανισμοῦ. (Ἡ Βαντέα ἦταν ἡ πιστὴ ἐπαρχία τῶν Βουρβόνων).

Μὰ τὸ μεγάλο ἀποτέλεσμα σ' ὄλην αὐτὴ τὴ δημοσιογραφικὴ πολεμικὴ δόθηκε ἀπὸ τὸν Chateaubriand πὸν τὸ κύρος του και ἡ μεγάλη του ἐπιρροή, ἐπηρέασαν και τοὺς φιλότουρκους ἀκόμα. Κι' ἔτσι σιγὰ σιγὰ ὁ τύπος δὲν ἔκανε ἄλλο παρὰ νὰ ψάλλει ὕμνους γιὰ τὰ κατορθώματα τῶν νέων Ἑλλήνων.

Τέτοιος μεγάλος δημοσιογραφικὸς πόλεμος δὲ μπορούσε παρὰ νὰ ἔχη ἀντίτυπο, και ὁ ἀντίτυπος ἦταν ὁ σχηματισμὸς ἐπιτροπῶν και οἱ πλούσιοι ἔρανοι.

Δὲν ἔχω δυστυχῶς καιρὸ νὰ ἀναλύσω τὴ δράση τῶν συλλόγων αὐτῶν και μόνον θὰ τοὺς ὀνομάσω ἀπὸ καθῆκον στὴν τρίτῃ περιόδου τοῦ φιλελληνισμοῦ γιὰ νὰ ἀνανεωθεῖ ἡ εὐγνωμοσύνη μας στις ἐνώσεις αὐτές, πὸν τόσο βοήθησαν τὴν Ἑλληνικὴν ὑπόθεση σὲ στιγμὲς τόσο κρίσιμες γιὰ τὴ φυλὴ δόκλῃρη.

Ὡς τόσο ἡ γαλλικὴ φιλολογία, ἐμπνευσμένη ἀπὸ τὰ ἀνέλπιστα καὶ ἡρωϊκὰ κατορθώματα τῶν Ἑλλήνων, μᾶς ἄφηκε ἀκατάλυτα μνημεῖα ποῦ ὑμνοῦν καὶ δοξάζουν τοὺς ἐπαναστατημένους Ἕλληνας.

Ὅλα αὐτὰ μᾶς εἶναι γνωστὰ ἀπὸ τὰ μικρὰ μας χρόνια, ὅταν μὲ ζῆλο καὶ περηφάνεια διαβάζαμε στὶς χρηστομάθειές μας, τὶς Orientales τοῦ Βίκτωρα Οὐγκώ γιὰ τὸν Κανάρη.

Sur le vaisseau qu'il prend; comme son pavillon.
arbore l'incendie!

Tὸ Enfant γιὰ τὶς σφαγὲς τῆς Χίου.

Les Turcs ont passé par là tout est ruine et deuil!
Chio, l'île des vins n'est plus qu'un sombre ecueil!

Ὁ Lamartine ἐξυμνεῖ καὶ αὐτὸς τὴν ἐπανάσταση, χωρὶς βέβαια νὰ φθάσῃ τὶς Orientales, ἀλλὰ ἔχει μερικὰ μέρη πολὺ ὠραῖα, ὅπως εἰς τὸ Dernier chant du pèlerinage de Child Harold.

Un seul cri vous restait et vous l'avez jeté
Votre langue n'a plus qu'un seul mot, Liberté!

.....
Au signal des combats qu'il entend retentir;
Tout Hellène est soldat, tout soldat est martyr.

Σταματοῦμε ἐδῶ, ὁ πειρασμὸς εἶναι μεγάλος βέβαια, ἀλλὰ τότε δὲν θὰ τελειώναμε ποτέ.

Αὐτὰ εἶναι ὅσα εἶχαμε νὰ ποῦμε γιὰ τὴ δεύτηρη περίοδο τοῦ Γαλλικοῦ φιλελληνισμοῦ.

Τώρα θὰ ποῦμε λίγα λόγια γιὰ τὸν Ἀγγλικὸ φιλελληνισμό τῆς ἴδιας φιλελληνικῆς περιόδου.

Ἡ πολιτικὴ τῆς Ἀγγλίας θεωρήθηκε φιλελεύθερη· φαίνεται ὅμως ποῦ ἡ φιλελεύθερη αὐτὴ πολιτικὴ περιοριζόνταν γιὰ τὴ Μητροπολὶν. Τὰ συμφέροντα τῆς Μητροπόλεως ἦταν ἱερά, γιὰ τοῦτο καὶ ὁ πρωθυπουργὸς Pitt τὴν ἐποχὴν ἐκείνην εἶπε τὴ περίφημη φράση ποῦ ἀργότερα ὁ Γεώργιος Κάννιγγ δὲν ἀναγνώρισε. Ἄρνούμαι νὰ συζητήσω μὲ τὸν καθένα ποῦ δὲν ἀναγνωρίζει πὼς τὰ συμφέροντα τῆς Ἀγγλίας ἀπαιτοῦν τὴν ἀκραιότητα τῆς Τουρκίας». Ἡ πολιτικὴ τῆς λοιπὸν ἦταν δυσμενῆς στὴν Ἑλληνικὴν ἐπανάσταση καὶ διατηρήθηκε τέτοια ὡς τὴν ὥρα ποῦ ἦλθε ὑπουργὸς ὁ Γεώργιος Κάννιγγ αὐτὸς ὁ ἴδιος ποῦ φοιτητὴς στὸ Κολέγγιον τοῦ Εἶον ἔγραψε τὸ γνωστὸ ποίημα: «Ἡ σκλαβωμένη Ἑλλάδα».

Ἦταν τὸ 1822. Ὁ μεγάλος φιλέλληνας κηρύχτηκε μὲ τὸ δόγμα τῆς ἀπελευθερώσεως τῶν σκλαβωμένων λαῶν, γιὰ τὴν ἐννεοσε ποῦ στὴν ἀπελευθέρωση τῶν σκλαβωμένων αὐτῶν λαῶν, κρύβεται τὸ Ἀγγλικὸ συμφέρο.

Ἦταν ἡ ἐποχὴ τοῦ συνεδρίου Βερώνας καὶ τίποτα δὲ προμάντευε μία τέτοια πολιτικὴ μεταβολὴ στὴν Ἀγγλία.

Ἦταν ἡ ἐποχὴ ποῦ ὁ Τσάρος Ἀλέξανδρος Α' ἔπαθε τὴ γνωστὴ ἀβουλία του, ποῦ ἀνάγκασε καὶ τὸν Καποδίστρια νὰ φύγῃ. Αὐτὴ ἡ ἀβουλία τοῦ Τσάρου φαίνεται ἔκαμε τὸν Κάννιγγ νὰ νειώσῃ τὴν ὠφέλεια ποῦ θᾶχε ἡ Ἀγγλία ἀπὸ τοὺς χριστιανοὺς τῆς Βαλκανικῆς, ποῦ ὅπως ἔδειχναν τὰ πράγματα ἦταν βέβαιο πὼς θὰ ξετίναζαν τὸν Τουρκικὸ ζυγὸ. Νὰ πολεμήσῃ τὴν ἀφενικτὴ αὐτὴ ἀπελευθέρωση τῶν Ἑλλήνων ἔκρινεν ὁ μεγάλος πολιτικὸς πὼς ἦταν ἀδύνατο, κανεὶς δὲ μπορεῖ νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ἐξέλιξη τῆς ἱστορίας, καὶ τρανὸς ἀληθινὰ εἶναι ὁ Κυβερνήτης ποῦ ἀπὸ τὰ πρὶν τὸ νειώθει.

Ἡ στιγμὴ ἦταν κατάλληλη, ἡ προστασία τῆς Ρωσσίας στὰ Ἑλληνικὰ πράγματα εἶχε χαλαρωθεῖ καὶ ἡ Ἀγγλία τὴν ἀντι-

κατάστησε. Μὲ τὴ σκέψη πὼς ἂν ἡ Ρωσσία ἤθελεν ἀναλάβει μὰ φορὰ ἀκόμη τὴν προστασία τοῦ Ἑλληνικοῦ στοιχείου νὰ μὴν εἶναι σὲ κατάστασι νὰ τὸ κάμῃ μονάχη, ἀλλὰ νὰ βρεθῆι στὴν ἀνάγκη νὰ μοιράσει τὴν ἐπιτροπὴν τῆς μετὰ τὴν Ἀγγλία, καὶ μὲ τὸν τρόπον αὐτὸν νὰ λείπει μία γιὰ πάντα ἡ ἡγεμονία τῆς Ρωσσίας στὰ πράγματα τῆς Ἀνατολῆς.

Μὲ τὴ πολιτικὴν αὐτὴ τοῦ Κάννιγγ, τὴν ἀληθινὰ μεγάλη, διπλᾶ ὠφελήθηκεν ὁ Ἑλληνισμός, ἀπόχτησε τὴν φιλίαν τῆς ἐπίσημης Ἀγγλίας ποὺ δὲν ἦταν λίγο, γιὰτὶ ξέρομε τί πέρασαν οἱ Ἑφτανήσιοι καὶ οἱ Ἕλληνες πρόσφυγες καὶ οἱ Παρινοὶ μὲ τὸν πρόκτορα τοῦ Pitt τὸν ἀπαίσιον Μαϊτλανδ καὶ ἀναπτύχτηκεν ὁ φιλελληνισμὸς ἐκεῖνος, ποὺ εἶναι τόσο γνωστὸς καὶ στὶς μέρες μας.

Στὴ δευτέρῃ αὐτῆ περιόδῳ τοῦ φιλελληνισμοῦ Ἄγγλους ἐθειλοντὲς ἔχομε μερικοὺς εἰς τὸ λεγῶνα τοῦ Baleste, καὶ τὸν Θωμᾶ Γκόρντων ποὺ θέλησε νὰ ὀργανώσει ταχτικὸν πυροβολικὸν μὰ δὲν τὰ κατάφερε οὔτε μὲ τρία καινούργια ὀβουζιοβόλα ποὺ ἔφερε. Εἶναι αὐτὸς ποὺ ἔγραψε τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως καὶ ἔφυγε ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα τὸ 1827 ἐξ αἰτίας τῆς σφαγῆς τῶν 500 Ἀλβανῶν στὸ μοναστήρι τοῦ ἁγίου Σπυριδωνος ἀφ' οὗ παραδόθησαν.

Στὴ Γερμανία ἡ δευτέρῃ περιόδῳ τοῦ φιλελληνισμοῦ εἶναι πλούσια σὲ γεγονότα.

Ὁ Μένδελσον Βαρθόλδιν στὴν ἱστορίαν τοῦ τῆς Ἑλλάδος ὀνομάζει τὴν ἑλληνικὴν ἐπανάστασι θρησκείαν «γιὰ τοὺς νέους καὶ γιὰ τοὺς γέροντας». Ὁ κληρὸς εὔχονταν νὰ νικήσει ὁ σταυρὸς, οἱ σοφοὶ νὰ ξανάρθει ἡ ἐποχὴ τοῦ Πλάτωνα καὶ τοῦ Ἀριστοτέλη, οἱ νέοι ποιητὲς ζητοῦσαν ἀρχαίους θεοὺς καὶ ἡμίθεοι, οἱ γέροι χειρόγραφα παλαιὰ καὶ ἐπιγραφάς, οἱ στρατιωτικοὶ βλέπανε ν' ἀνοίγεται μπροστὰ τοὺς τιμημένον καὶ δοξα-

σμένο στάδιο καὶ τέλος οἱ ἐμπόροι καινούργιες χώρες γιὰ τὸ ἐμπόριόν τους.

Πρῶτος ποὺ σήκωσε τὴ φιλελληνικὴ σημαίαν ἔπειτα ἀπὸ τὴν κήρυξιν τῆς ἐπαναστάσεως, εἶναι ὁ φιλόσοφος Krugg καθηγητὴς στὴ Καινιξβέργη. Ὁ φιλόσοφος αὐτὸς κήρυξε τὸ Μάρτη τοῦ 1821, πὼς ὁ Σουλτάνος δὲν εἶναι ὁ νόμιμος κυρίαρχος, μὰ σφετεριστὴς καὶ οἱ Ἕλληνες δὲν εἶναι ἐπαναστάτες. Τὸ κήρυγμα τοῦτο τοῦ Krugg, ποὺ τόλμησε νὰ ἀψηφίσει τὴν πολιτικὴν τοῦ Μέττερνιχ, ποὺ ζητοῦσε νὰ καταπνίξῃ τὸ Ἑλληνικὸν κίνημα, εἶχε μεγάλον ἀντίκτυπον στοὺς Γερμανοὺς, αἰτία ποὺ ἀνάγκασε τὶς κυβερνήσεις νὰ λάβουν αὐστηρὰ μέτρα κατὰ τῶν φιλελλήνων. Μῶλα ταῦτα οὔτε ὁ Krugg σταμάτησε τὰ δημοσιεύματά του, οὔτε ἐμποδίστηκε ἡ ἴδρυσιν φιλελληνικῶν κομιτάτων ἀπὸ τὸ Μάϊον τοῦ 1821, ὅταν μεγάλη κίνησι βασιλεύει γιὰ τοὺς Ἕλληνας, ἀπὸ τὸν ποταμὸν Μάϊν ὡς τὸ Νέκκαρ, στὴν Φραγκφούρτη, στὴ Μαγουντία, στὴ Ὀφφενμπαχ, στὴ Δαρμστάτη, στὴν Αἰδελβέργη, ὅπου ὁ καθηγητὴς Φὸς ὁ μεταφραστὴς τοῦ Ὀμήρου ἐπρόσφερε ὅλην του τὴν μικρὴν περιουσίαν, ποὺ ἦταν 1000 γερμανικὰ φλωριά, κρατῶντας γιὰ νὰ ζήσῃ μόνον τὴν μικρὴν του σύνταξιν, λέγοντας πὼς πληρῶνει ἓνα μικρὸ μέρος τοῦ μεγάλου χρέους τῆς ἀνθρωπότητος εἰς τοὺς Ἕλληνας, γιὰ τὸν πολιτισμὸν ποὺ ἔλαβε ἀπὸ τὸν ἀρχαῖον μας κόσμον. Τὰ λόγια αὐτὰ τοῦ Φὸς τὰ λησιμόνησαν οἱ Γερμανοὶ τοῦ 1888.

Μὲ ὅλην τὴν ἀπαγόρευσιν ὁ Krugg δὲ σταμάτησε τὰ δημοσιεύματά του, διαφεντέβοντας τὸν Ἑλληνικὸν ἀγῶνα.

Μαζὶ μὲ τὸν Krugg, ὁ Thiersch μὲ ἄρθρα του στὴν Allgemeine Zeitung, στὸ Μόναχον, ὑπεράσπισε τὸν Ἑλληνικὸν ἀγῶνα. Δὲν μπόρεσαν ὅμως νὰ ἐξακολουθήσουν δημοσιεύοντας, γιὰτὶ ἐμποδίστηκαν ἀπὸ τὴν Κυβέρνησίν τους ὡς τὸ

θάνατο τοῦ Μαξιμιλιανοῦ τὸ 1825. Ὡς τόσο ὁ φὸν Dalberg λοχαγὸς τῆς πολιτοφυλακῆς δημοσίεψε δήλωση, πὼς θὰ δέχονταν τὴν ἀρχηγία σώματος ἂν λάβαινε τὴν ἄδεια τῆς Κυβερνήσεώς του, ἐπιβίζοντας τοῦτο μὲ τὸ μέσο τοῦ Βαρώνου Gagern ποὺ εἶχε μιλήσῃ στὴ Βουλὴ τῆς Δαρμοσάτης γιὰ τοὺς Ἕλληνες, κορυφαῖοι τοῦ δημοσιογραφικοῦ αὐτοῦ ἀγῶνα ἦταν ὁ Σίκλερ, ὁ Θεόδωρος Κίντ καὶ ὁ Ἴκεν.

Ὅσο γιὰ τοὺς ἐθελοντὲς τῆς περιόδου αὐτῆς πρέπει νὰ ἀναφέρω τὶς πρῶτες ἐννιά ἀποστολὰς ποὺ ἔγειναν στὰ δύο πρῶτα χρόνια. Ἀπὸ τοὺς 327 ποὺ κατέβηκαν στὴν Ἑλλάδα οἱ 121 σκοτώθηκαν ἢ ἀπέθαναν. Ἀρχηγὸς τῆς τρίτης ἀποστολῆς ἦταν ὁ κόμισ Νόρμαν φὸν Ἐρηνφελς ποὺ τόσο γενναῖα πολέμησε στὸ Ναῦπλιο καὶ στὸ Πέτα καὶ ποὺ ἀπέθανε στὸ Μεσολόγγι τὸ 1822. Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς αὐτοὺς, ὅπως συνέβη καὶ μὲ τοὺς Γάλλους γυρίζοντας στὴν πατρίδα τοὺς ἀπὸ φιλέλληνες γίνηκαν φοβεροὶ μισέλληνες. Αὐτοὺς δὲ τοὺς γράφουμε στὰ δοξασιμένα καὶ ἀκατάλυτα δελτία τῶν φιελλήνων μὲ τὴν εὐγνωμοσύνη μας, γιατί αὐτοὶ δὲν ἤλθαν νὰ βοηθήσουν τὸν ἀγῶνα μας μὰ ἤλθαν μὲ σκοπὸ ἀγυρτικὸ γιὰ ναῦρουν τύχη καὶ νὰ ἀποκτήσουν πλοῦτη.

Τὴ Γερμανικὴ φιελληνικὴ κίνηση, ἀκολούθησεν ἡ Ἑλβετικὴ, ποὺ ἐνέργησεν ὁμοιόμορφα στὸ Ἄαράου, στὴ Βέρνη καὶ ἀργότερα στὴ Ζυρίχη, καὶ ὡς τὸ 1825 ἦταν ἐπὶ πεφαιλῆς τοῦ φιελληνικοῦ κινήματος, γιατί τὰ πρωτεῖα ἔπειτα τὰ ἔλαβεν ἡ Γενεύη, ποὺ μὲ τὸν Εὐνάρδο καὶ Καποδίστρια, ὡς θὰ ἰδοῦμε, γίνηκε τὸ Πανευρωπαϊκὸ κέντρο τοῦ φιελληνισμοῦ.

Γιὰ νὰ κλείσουμε τὴ δευτέρη αὐτὴ περίοδο τοῦ φιελληνισμοῦ θὰ ποῦμε ἀκόμη λίγα λόγια γιὰ τὸν Ἀμερικανικὸ φι-

λελληνισμό τῶν Ἦν. Πολιτειῶν, ποὺ φανερώθηκε καὶ αὐτὸς μὲ τὴν κήρυξη τῆς ἐπαναστάσεως.

Πρῶτος ποὺ συγκινήθηκε ἀπὸ τὸ διωγμὸ τῶν Ἑλλήνων ἦταν ὁ καθηγητὴς Ἐβερεττ, μὲ μία ἐπιστολὴ ποὺ τοῦ ἔγραψεν ὁ Κοραῖς. Ὁ Ἐβερεττ αὐτὸς ἦταν ἐκδότης τῆς Βορειοαμερικανικῆς Ἐπιθεωρήσεως. Ἐπειτα ἀπὸ αὐτὸν ἔχομε τὸν Πρόεδρο Μονρόε ποὺ τὸ Δεκέμβρη τοῦ 1822 ὑπεράσπισε τὸν Ἑλληνικὸν ἀγῶνα στὸ Κογκρέσο. Ὁ λόγος αὐτὸς τοῦ Προέδρου, ἔδωκε πολλὰς ἐλπίδες στοὺς Ἕλληνες, ποὺ ὁ Ἀμερικανικὸς φιελληνισμὸς θὰ τοὺς γλύτωνε.

Ἀπὸ τὸ 1823 νέα περίοδος τοῦ φιελληνισμοῦ ἀνοίγεται. Ὁ Γερμανικὸς φιελληνισμὸς ὑποχωρῶντας στὴν πίεση τῶν κυβερνήσεων σιγὰ σιγὰ σβύνει γιὰ νὰ ξαναζήσῃ ἔπειτα ἀπὸ τὸ 1826. Μόνον ἄτομα πλέον ἐνδιαφέροντα.

Στὴν Ἀγγλία ποὺ μόνον αὐτὴ σ' ὅλη τὴν Εὐρώπην ἔμεινεν ὄχι μόνον ἀπαθὴς στὸ σηκωμὸ τῶν Ἑλλήνων μὰ τὸν πολέμησεν ἄγρια ὅπως εἶδαμε, συστήθηκε μία φιελληνικὴ ἐταιρεία ποὺ ἔστειλε τὸν Συνταγματάρχην Λαϊτσέστερ Στάνχωπ κόμιτα τοῦ Χάρριγκτων στὴν Ἑλβετία καὶ στὴ Γερμανία γιὰ νὰ ἔλθῃ σὲ συνεννόηση μὲ τὶς ἐκεῖ ἐταιρίαι. Ἡ πρότασή του ἦταν νὰ γίνῃ ἓνα κεντρικὸ φιελληνικὸ κομιτάτο στὴν Ἑλλάδα, γιὰ νὰ δέχεται καὶ νὰ διαχειρίζεται τὰ βοηθήματα.

Ἡ ἐνέργεια αὐτὴ τοῦ Στάνχωπ ἐκίνησε τὴν ὄρεξη τῶν Ἑλλήνων καὶ ἄλλων ξένων, ὅπως τοῦ τάγματος τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τῶν Ἱεροσολύμων, νὰ ὠφεληθοῦν ἀπὸ τὴν περίσταση, νὰ κάμουν δάνεια, νὰ κάμουν συμβάσεις, μὲ σκοποὺς ποὺ λίγο θὰ ὠφελοῦσαν τοὺς Ἕλληνες, ὅπως καὶ ἀποδείχτηκε μὲ ὅσα ἔγιναν τότε.

Ὅλα αὐτὰ βέβαια συνετέλεσαν νὰ βρεθῇ τὸ δάνειο, ποὺ στάλθηκαν νὰ διαπραγματευθοῦν ὁ Λουριώτης, ὁ Ὁρλάνδος

και ὁ Ζαΐμης και ποὺ μὲ τόσο ζῆλο τὸ ἐνέργησε ὁ Blaquier, ὁ συγγραφέας τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως.

Βέβαια τὸ δάνειο αὐτὸ ἦταν μιὰ ἐπεχείρηση ἐπικίνδυνη γιὰ τοὺς κεφαλαιούχους, ἀλλὰ και κερδοσκοπικὴ ἂν πῆγαιαν καλὰ τὰ πράγματα ὅπως ἔδειχναν, γιὰτὶ συνωμολογήθηκε μὲ 59% ἔχτος ἀπὸ τὶς προμήθειες.

Στὸ δάνειο αὐτὸ οὔτε ἡ κυβέρνησις τῆς Ἀγγλίας, οὔτε ὁ λαὸς ἔλαβαν μέρος. Ἦταν τοῦ συρμοῦ οἱ ἐπικίνδυνες ἐπιχειρήσεις.

Τὸ δάνειο αὐτὸ βέβαια δὲν ἤθελε σκεπασθεῖ, ἂν δὲν παρουσιάζονταν στὸν οὐρανὸ τῆς Ἑλλάδος ὁ μέγας φιλέλληνας και μέγας ποιητῆς ὁ Λόρδος Μπαίρον.

Ὁ Μπαίρον τὰ τελευταῖα χρόνια τῆς ζωῆς του, τὰ ἔζησε στὴν Ἰταλία. Ἐκεῖ ζυμώθηκε μὲ τὶς φιλελεύθερες ἀρχές ποὺ εἶχαν ζυμωθῆ ὅλοι οἱ Ἰταλοὶ διανοούμενοι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ὅλα ἐκεῖνα τὰ ἔξοχα πνεύματα ποὺ ὑμνησαν τὴν ἐλευθερία και ποὺ ἕνα μέρος ἀπὸ αὐτοὺς εἶδαν τὸ φῶς στὴν Ἑλλάδα. Ἐκεῖ μαζί μὲ τὴ παραλυμένη ζωὴ του, ἀκούοντας νὰ γίνεται τόσος λόγος γιὰ τὴν ἐλευθερία και γιὰ τὸ σηκωμὸ τῶν Ἑλλήνων, θυμήθηκε πὼς εἶχε χαρακτηρίσει τοὺς ραγιαδες, ποὺ τοὺς ἔβλεπε ταπεινοὺς μπρὸς στοὺς βάρβαρους δυνάστες. Θυμήθηκε ποὺ στὰ 1813 στὸν Γκιοῦρη του μὲ πίκρα και ἀπογοήτευση παράβαλε τὴν Ἑλλάδα, μὲ ἕνα ἐτοιμοθάνατο, ποὺ τὸν γλυτώνει ὁ θάνατος ἀπὸ τὴν ἀγωνία. Θυμήθηκε ποὺ τοὺς χαρακτηρίσει σκλάβους ἀνάξιους νὰ ἔχουν τόσο δοξασμένη πατριδα, και ἀναγάλλιασε ἡ ψυχὴ του ἀπὸ τὸ 1819, ὅταν πληροφορορήθηκε ποὺ μία σοβαρὴ ζύμωση, γίνεται γιὰ τὸ σηκωμὸ τῶν Ἑλλήνων. Ἀπὸ τότε στὸ Δὸν Ζουάν προλέγει τὸ σηκωμὸ τῶν Ἑλληνικῶν ἀσπίδων.

Ἡ κήρυξίς τῆς ἐπαναστάσεως τὸν ἐνθουσιάζει τόσο, ποὺ

στέλνει ὁδηγίες στὸ φιλελληνικὸ κομιτάτο τοῦ Λονδίνου, και ἀποφασίζει νὰ κατεβῆ ὁ ἴδιος στὴν Ἑλλάδα ἀντιπρόσωπος αὐτὸς τοῦ Ἀγγλικοῦ φιλελληνισμοῦ.

Στὶς 23 Ἰουλίου τοῦ 1823, ἐπιβιβάζεται στὴ Λιβόρνο κάνοντας πανιὰ γιὰ τ' Ἀρνοστόλι, ἔχοντας συντρόφους τὸν κόμιτα Γάμπα, ποὺ ὅπως ξέρομε ἦταν ἀδελφὸς τῆς κόμισσας Γκουϊτσιόλλη, τῆς γυναικὸς ποὺ τόσο ἀγάπησε στὴν Ἰταλία και ξεχώρησε τόσο ἀπὸ τὰ πολλὰ χαρέμια του, και τοὺς Ἀγγλους Τρελώνη και Μπρόουν.

Τὸν Ἀπρίλη του 1824 τὴν ἡμέρα 19 παράδωκε τὸ μεγάλο μὰ ἀνήσυχο πνεῦμα του στὸ Μεσολόγγι, ἐπισφραγίζοντας μὲ τὸ θάνατό του τὸ φιλελληνισμὸ τῆς Εὐρώπης ποὺ τόσο ξαφνιάστηκε. Ὁ θάνατός του εἶναι βέβαια ἡ ὠραιότερη πράξις τῆς ζωῆς του, μαζί ὅμως πρέπει νὰ τὸν θεωροῦμε και τὴ μεγαλύτερη θυσία ξένου γιὰ τὴν Ἑλλάδα.

Τὸ ὄφελος γιὰ τοὺς Ἕλληνες δὲν μπορεῖ νὰ ὑπολογισθεῖ, καθὼς δὲ μποροῦμε τίποτα νὰ ποῦμε τί θὰ ἔκανε ἂν ζοῦσε.

Τὸ Μπαίρον διαδέχτηκε στὴν Ἑλλάδα ὁ Στάνχωπ και ὁ Parry ποὺ ἀναδιοργάνωσε τὸ φιλελληνικὸ λεγεῶνα.

Ὁ Στάνχωπ εἶναι ἐκεῖνος ποὺ ἐνώθηκε μὲ τὸν Μάγερ στὸ Μεσολόγγι και τύπωναν τὰ Ἑλληνικὰ Χρονικά. Μὰ κι' αὐτὸς ἀνακατεύτηκε πολὺ στὰ ἐσωτερικὰ τῆς Ἑλλάδος μαζί μὲ τὸν Μάγερ.

Τὸν ἄλλο χρόνο ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ λόρδου Μπαίρον, ἕνας ἄλλος μέγας θυσιάστηκε γιὰ τὴν Ἑλληνικὴν ἰδέα. Εἶναι τὸ εὐγενικὸ τέκνο τῆς Ἰταλίας ὁ κόμης Σαντόρρε Σανταρόζας.

Αὐτὸς τὸ Δεκέμβρη τοῦ 1824 μαζί μὲ τὸν ταγματάρχη Κολένιο συμπατριώτη του, ἀναχώρησε ἀπὸ τὴν Ἀγγλία γιὰ τὴν Ἑλλάδα, γιὰ νὰ ὑπηρετήσῃ τὸν ἀδελφικό του λαό, ὅπως ἔλεγε, ὅπου μέγας ἀγῶνας γινότανε γιὰ τὸν ἅγιο σκοπὸ τῆς

ἐλευθερίας, πού τόσες φορές ἱερόσυλα προδόθηκε στήν πατρίδα του, γιά τοῦτο δέν τοῦ ἀπόμεινε ἄλλο παρά νά πεθάνει ἐλεύθερος σέ ξένη χώρα. Πρὶν φύγη ἔγραψε στό φίλο του Κουζέν, ὅτι δέν πηγαίνει στήν Ἰσπανία ὅπου τὸν κάλεσαν ἑξόριστοι φίλοι του, γιατί τίποτε δὲ θά μπορούσε νά κάμῃ ἐκεῖ. Κανένα αἴσθημα δὲ τὸν τραβοῦσε. Γιά τὴν Ἑλλάδα ὅμως ἔχω μίαν ἀγάπη πού κρύβει μέσα κάτι θερησκευτικό. Γιά τὴν πατρίδα τοῦ Σωκράτη! Τὸ νειώθει; Ἐχτὸς αὐτοῦ ὁ Ἕλληνας λαὸς εἶναι γενναῖος, εἶναι καλός, καὶ αἰῶνες σκλαβιάς δὲ μπόρεσαν νά χαλάσουν τίς ἀρετές του αὐτές. Ἐγὼ τὸν θεωρῶ ἀδελφικό λαό.

Στὸ Ναύπλιο παρουσιάστηκε τίς 10 Δεκεμβρίου στήν κυβέρνηση, ὅπου παραδῶκε τὰ γράμματα τοῦ κομιτάτου τῆς Λόντρας, πού τὸν δυσφημοῦσαν ἀντὶ νά τὸν συσταίνουν. Τὸν κακοδέχτηκαν, καὶ μόνον ὁ Κουντουριώτης τὸν περιποιήθηκε καὶ ἔγραψε τοῦ Μαυροκορδάτου, πὼς κοκκίνησε ἀπὸ ντροπὴ μπρὸς τὸν ὑπέροχο ξένο, πού τοῦ βροῖσκε τόση καρδιά, τόση δύναμη στὰ λόγια του, τόσο θάρρος.

Στίς 5 τοῦ Ἀπρίλη τοῦ 24 ἔγραψε στὸν Πέγκιο (ὁ Πέγκιο μὲ τὸν Πάλμα εἶναι ἐκεῖνοι πού ἔφεραν στήν Ἑλλάδα τίς 60.000 λίρες τοῦ δανείου τοῦ Ρικάρδου), πὼς οἱ Ἕλληνες ἤθελαν ὠφελῆθαι ἀπ' αὐτόν, ἀν ἤθελαν τοῦ δεῖξῃ ἐμπιστοσύνη ὅταν ἔφθασε, γιατί θά μπορούσε νά τοὺς δεῖξῃ τὸν πολιτισμὸ χωρὶς νά τοὺς διαφθείρει. Τοὺς θεωροῦσε καλοὺς καὶ γενναίους.

Τίς 2 τοῦ Γενάρη τοῦ 1825 φεύγει ἀπὸ τὸ Ναύπλιο γιά τὴν Ἐπίδαυρο, ἀπὸ κεῖ γιά τὴν Αἴγινα γιά νά ἰδῇ τὸ ναό, ἀπὸ τὴν Αἴγινα πηγαίνει στὸν Πειραιᾶ καὶ ἀπὸ κεῖ στήν Ἀθήνα. Στίς 24 στὸν Μαραθῶνα καὶ στό Σούνιο, ὅπου ἀρρωσταίει ἀπὸ ἐλώδεις τριταίους καὶ ξαναγυρᾷ στήν Ἀθήνα, ἐκεῖ

ἔμεινε καὶ ὑπεράσπισε τὴν κυβέρνηση μὲ τὰ ζητήματα τοῦ Ἄνδρουτσοῦ. Ἀφ' οὗ κάπως ἡσύχασαν τὰ πράγματα, ἀναχώρησε πάλι γιά τὸ Ναύπλιο, ὅπου βρῆκε τὸ φίλο του κόμιτα Πόρρο, πού εἶχε λάβῃ θέση συμβούλου τῆς ἐπιτροπείας. Δὲ θέλησε νά λάβῃ μέρος σὲ δημόσια ὑπηρεσία, γιατί ἔλεγε, πὼς ἡ Ἑλλὰς ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ πολεμιστῆς καὶ ὄχι ἀπὸ ἀνθρώπους πού πηγαίνοντας μὲ τὸ ἓνα ἢ τὸ ἄλλο κόμμα συντελοῦν στίς ραδιουργίες καὶ τὰ τσακώματα. Ἀποφασίζει λοιπὸν νά πάει στήν Τριπολιτζᾶ καὶ νά ζητήσῃ τοῦ Μαυροκορδάτου, συστημένος ἀπὸ τὸν Κουντουριώτη, συστατικὸ γράμμα γιά ἐθελοντὴς στρατιώτης, ἀλλάζοντας τὸ ὄνομά του σὲ Δρεόση, γιατί στὸν τόπο του θά ἔκανε κακοφωνία νά ἀκουστῇ πὼς γίνηκε ἀπλὸς στρατιώτης.

Ἔτσι ὁ μέγας αὐτὸς πού στήν πατρίδα του εἶχε λάβει ὅλες τίς τιμὲς πού ἀνήκαν στήν τάξη του καὶ στό ὑπέροχο πνεῦμα του, αὐτὸς κυβερνήτης τοῦ τόπου του, γίνηκε ἀπλὸς στρατιώτης μὲ τὸ καρποφύλι στὸν ὦμο, μὲ τὸ γιαταγάνι στὴ μέση, γιά νά τρέξῃ ἐκεῖ πού ὁ κίνδυνος ἦταν μεγαλύτερος. Γιά τὴ μεταμόρφωσή του αὐτὴ σ' ἀπλὸ στρατιώτη τὸ Σάντα Ρόζα οἱ φίλοι του πολὺ τὸν κατηγοροῦσαν. Ἐφτασε στό Ναυαρίνο τὴ στιγμὴ τῆς ὑποχωρήσεως. Τὸν ἐνδοξο θάνατό του τὴν ὥραν ἐκείνην ὁ Καλέτης ἔτσι τὸν περιγράφει. Κρατῶντας στό δεξιὸν τοῦ γιαταγάνι του καὶ στό ἀριστερὸ ἓνα σταυρωμένο, ἀποχαιρέτησε τὸν Καλέτη, τὸν Μαυροκορδάτο καὶ τὸν Κουντουριώτη, συντροφευμένος ἀπὸ ἓνα παλῆκαρι δοῦλο του καὶ ἓνα καπετάνιο Σουλιώτη καὶ ἔτρεξε ψάλλοντας τὸ στοῖχο τοῦ Τάσου.

Per la fé, par la patria il tutto lice.

Ἡ μάχη τοῦ Ναυαρίνου εἶναι πολὺ γνωστὴ γιά νά ἀναφέρουμε λεπτομέρειες.

Ὁ Ἄρης μόνος περίμενε στὴ Σφακτηρία γιὰ νὰ σωθῆ ὁ Τσαμαδὸς μὲ τοὺς δικούς του, ποὺ πολεμοῦσε ἀκόμα. Πολλοὶ πνίγηκαν μὲ τὶς βάρκες ἀπὸ τὴ βία τους. Ὁ Μαυροκορδάτος σώθηκε, παρακινῶντας τὸ Σανταρόζα νὰ τὸν ἀκολουθήσει. Μὰ ὁ Πιεμοντέζος γιὰ μόνη ἀπάντηση καλοῦσε τοὺς συντρόφους του στὸ πῶ ἐπικίνδυνο μέρος τῆς μάχης. Καὶ ἀντὶ νὰ κρατεῖ ὅπως ὁ Μαυροκορδάτος στὸ χέρι του τὴν πιστόλα γιὰ νὰ αὐτοκτονήσῃ, ἂν κινδύνευε νὰ πιαστῆ αἰχμάλωτος, πῆρε τὸ γιαιταγάνι στὸ χέρι καὶ μαζὶ μὲ τὸν Γιάννη τὸ στερνὸ γιὸ τοῦ Πετρόμπεη καὶ τοὺς ὀλίγους ποὺ ἀπόμειναν στὸ νησί, ρίχτηκε μὲ ὄρμη στους Τούρκους ἀπάνου, ὅπου βρῆκε τὸν ἠρωϊκὸ θάνατο ποὺ τόσο τὸν δόξασε.

Ἐκτὸς τοῦ κόμιτα Σανταρόζα πολλοὶ ἄλλοι εὐγενεῖς Ἰταλοὶ κατέβηκαν στὴν Ἑλλάδα καὶ πολέμησαν γενναῖα, καὶ πολλοὶ σκοτώθηκαν ἢ πέθαναν.

Ἀπὸ τοὺς πολλοὺς αὐτοὺς θὰ ἀναφέρω μόνον τὸν πρίγκηπα Λουκιανὸ Μποναπάρτε, ποὺ μόλις ἔφθασε σκοτώθηκε κατὰ λάθος καθαρίζοντας τὸ πιστόλι του. Λέγουν πὼς τὸ λείψανο τοῦ πρίγκηπα διατηρήθηκε ὡς τὸ 1829 σὲ μιὰ ἐκκλησιὰ στὶς Σπέτσες μέσα σ' ἓνα βαρέλι ρούμη καὶ ἡ παράδοση λέγει ποὺ μερικοὶ πιπύλιζαν τὸ βαρέλι γιὰ νὰ τὸ πιοῦν.

Δὲ μπορῶ νὰ παραλείψω ἀπὸ τοὺς ἐξαιρετικούς αὐτοὺς τύπους τῶν φιλελλήνων τῆς τρίτης περιόδου, ἓνα Γάλλο, ποὺ ἀπὸ ὅλα τὰ στόματα ἀκόμη σήμερα προφέρεται. Εἶναι ὁ Φαβιέρος. Στὰ 1823 κατέβηκε στὴν Ἑλλάδα καὶ ἀνάλαβε τὸ ἔργο τοῦ ὀργανωτοῦ τῶν Ἑλλήνων, ποὺ τοῦ ἀνάθεσε ὁ Κουντουριώτης. Ἡ πειθαρχία ποὺ ἠθέλησε νὰ ἐφαρμώσῃ στὰ παληκάρια ἀφισβητεῖται καὶ ἀπὸ τοὺς Γάλλους ἀκόμα, ἂν ὠφέλησε. Μόλα ταῦτα ὁ Φαβιέρος θὰ μείνῃ ἀπὸ τοὺς ἐξαιρετικούς τύπους τῶν φιλελλήνων. Ἐχωριστὰ θὰ ἀναφέρω ἀκόμα ἓναν

ἄγγλο, τὸ Ναυτικὸ Ἄστιγξ ποὺ θυσιάστηκε γιὰ τὴν Ἑλληνικὴν ἰδέα καὶ ἓνα Πορτογάλο τὸν Ἀλμείδα ποὺ τόσο γενναῖα πολέμησε μὲ τὸν Φαβιέρο. Εἶναι αὐτὸς ποὺ ὀργάνωσε τὸ Ἑλληνικὸ ἱππικὸ, ἔπειτα ἀπὸ τὴ ἀναχώρησι τοῦ κόμιτος Regnault de St. Jean d'Angely. Ὁ Ἀλμείδα ἐγκαταστάθηκε στὴν Ἑλλάδα καὶ μᾶ, ἄφησεν Ἑλληνες ἀπογόνους ποὺ ἐτίμησαν τὴν νέα τους πατρίδα.

Εἴπαμε λίγα λόγια γιὰ τοὺς κορυφαίους αὐτοὺς τῆς τρίτης περιόδου, δυστυχῶς δὲ θὰ μπορέσουμε νὰ κάμουμε τὸ ἴδιο γιὰ ὅλους τοὺς ἄλλους ποὺ τόσο ἐργάστηκαν γιὰ τὴν Ἑλληνικὴν ἀναγέννηση. Γιὰ τὴν περίοδο αὐτὴ θὰ μιλήσουμε σύμφωνα μὲ τὴν ὀργάνωσι ποὺ ἔλαβε στὴ Δύση.

Τῆ 1ῃ Δεκεμβρίου τοῦ 1822 ἔφθανε στὴ Γενεύη μὲ ἀπειρισόστη ἄδεια ὁ κόμης Καποδίστριας. Ὁ Καποδίστριας βέβαια μποροῦσε μὰ μείνει καὶ στὴ Ρωσσία, μὰ τί θὰ ἔκανε ἐκεῖ γιὰ τοὺς Ἑλληνες; Διάλεξε λοιπὸν γιὰ στρατηγεῖο του τὴν Ἑλβετία ποὺ τὸν ἀγαποῦσαν τόσο. Γιατὶ ἂν δὲ μποροῦσε ἐξ αἰτίας τῆς θέσεώς του ἀναφανδὸν νὰ ἀνακατευτεῖ στὸν Ἑλληνικὸν ἀγῶνα, ὅπως ἔκαμε ὁ Κοραῆς, θὰ μποροῦσε ὅμως νὰ ὀργανώσῃ τὸ φιλελληνισμὸ τῆς Εὐρώπης ποὺ συγκινήθηκε μὲ τὸν ἀγῶνα τῶν Ἑλλήνων.

Αὐτὸ καθαρὰ τὸ λέγει στὴν περιλήψῃ τῆς πολιτικῆς του σταδιοδρομίας.

Στὴν Γενεύη ἐνώθηκε μὲ τὸν Ἐϋνάρδο ποὺ τὸν εἶχε γνωρίσῃ στὴ Βιέννη τὸ 1815 καὶ οἱ δύο μαζὶ βάλθηκαν νὰ ὀργανώσουν καὶ νὰ συγκεντρώσουν τὸ φιλελληνισμὸ.

Ταξιδεύοντας καὶ οἱ δύο ἀπὸ τὴ Γενεύη στὸ Παρίσι, στὴ Γερμανία, στὴν Ὁλλανδία καὶ στὴν Ἀγγλία ἀκόμα, μπόρεσαν νὰ κρατήσουν στὶς περισσότερες πόλεις, ζωνηρὸ τὸ φιλελλη-

σμὸ καὶ τὴ δράση τῶν φιλελληνικῶν κοιμητῶν πού ἰδρύθησαν.

Ἡ μεγάλη ὠφέλεια πού ἔδωκαν στὸν Ἑλληνικὸν ἀγῶνα τὰ κοιμητὰ τῆς Εὐρώπης, δὲν εἶναι μόνον χρηματικὴ. Μὲ τὰ κοιμητὰ μορφώθηκε ἡ κοινὴ γνώμη τῆς Εὐρώπης, πού ἀνάγκασε τὶς κυβερνήσεις τῶν δυνάμεων νὰ λάβουν δραστήρια μέτρα κατὰ τῆς Τουρκίας, νὰ ἀναγνωρίσουν τὴν Ἑλληνικὴν ἀνεξαρτησία, νὰ ἐξουδετερώσουν τὴν ἀνελεύθερη πολιτικὴ τοῦ Μέττερνιχ.

Ἡ ἐκστρατεία τοῦ Ἰμπραήμ στὴν Πελοπόννησο τὸ 1825, οἱ καταστροφές της, ἡ ἀποστολὴ τῶν σκλάβων στὴν Αἴγυπτο, αὐτὰ καὶ οἱ μεγάλες σκληρότητες πού μεταχειρίστηκαν οἱ Αἰγύπτιοι, συνετέλεσαν νὰ γίνουν οἱ μεγαλύτερες ἐνέργειες γιὰ τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὰ κοιμητὰ.

Ἡ πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου καὶ αὐτὴ συγκίνησε τοὺς Εὐρωπαίους, καὶ ὅταν τὸ 1826 μὲ τὴν ἔξοδο γράφτηκε μίᾱ ἀπὸ τὶς μεγαλύτερες σελίδες στὴν ἱστορία τοῦ κόσμου ἡ συγκίνηση τῆς Εὐρώπης δὲ περιγράφεται.

Δὲ μπορούμε ὅμως νὰ σταματήσουμε ἐδῶ. Τὸ πνεῦμα τοῦ μεγάλου φιλέλληνα τοῦ ὑπερέλληνα Ἐϋνάρδου μᾶς φωνάζει καὶ μᾶς λέει. Ὡ Σεῖς Ἕλληνες πού γιορτάζετε τὰ 100 χρόνια τῆς ἀνεξαρτησίας σας, θυμηθῆτε τὸν εὐγενικὸ Ἐλβετὸ πού μαζὶ μὲ τὸ δικό σας τὸν Καποδίστρια μπόρεσαν νὰ ἐκμεταλλευστοῦν τὸ φιλελληνισμὸ τῆς Εὐρώπης καὶ νὰ τὸν ἀναδείξουν στὴν περιωπὴ πού ἔφτασε. . . .

Θυμηθῆτε πῶς μπορέσαμε νὰ νικήσουμε τὴν ἀντίδραση τοῦ Μέττερνιχ.

Ἀπὸ τὸ 1825 ἐνέργησε γιὰ τὸ δάνειο πού δόθηκε, τὸν ἴδιον καιρὸ ἴδρυσε τὸ κοιμητὸ τῆς Γενεύης πού θὰ ἦταν τὸ κέντρο ὄλων τῶν κοιμητῶν τῆς Εὐρώπης, σ' αὐτὸ συναν-

τοῦμε συνεργάτες τοῦ Ἐϋνάρδου τὸν Ἑλληνιστὴ Fabre Bertrand, τὸν ἱστορικὸ Σισμόνδη, τὸ δικηγόρο Bellot, τὸν Dupont, τὸν ἱατρὸ Gosse, πού ἦλθε στὴν Ἑλλάδα καὶ ἐπρόσφερε τόσες ὑπηρεσίες, τὸν Pictet καὶ ἄλλους.

Μὲ τὴν ἔξοδο τοῦ Μεσολογγίου οἱ προσπάθειες γίνονται ὑπεράνθρωπες. Φορτί· τροφίμων, ἱματισμοῦ καὶ χρήματα μὲ ἀφθονία στέλλονται στὴν Ζάκυνθο καὶ στὴν Κέρκυρα, ἀπὸ τὴ Μασσαλία, τὴν Ἀγκῶνα, τὴ Ραβέννα. Ὅλοι νομίζουν πὼς ὁ ἀγῶνας τῶν Ἑλλήνων χάθηκε. Αὐτὸς ὅμως μὲ τὴν ἐνθάρρυνση τοῦ Καποδίστρια ἐλπίζει. Οἱ ἀγῶνες του διπλασιάζονται, οἱ ἀποστολές του τὸ ἴδιο, συγχρόνως ὅμως ἄρχισε καὶ τὴν πολεμικὴ κατὰ τῆς Εὐρώπης γιὰ τὴν ἐγκατάλειψη τῆς Ἑλλάδος. Οἱ προσπάθειές του εἶναι τέτοιες, οἱ ἐπιτυχίες του τόσο φανερές πού ὁ Μέττερνιχ εἶπε. Ὁ Ἐϋνάρδος αὐτὸς, εἶναι ὁ ἄνθρωπος πού περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλον μὲ ἐνόησε.

Ἀκούραστος πάντα φέρνει μὲ τὸ μέρος του καὶ κάνει θεομῶς φιλέλληνας μεγάλους τῆς Εὐρώπης, ὅπως τὸ Λουδοβίκο τῆς Βαυαρίας, τὸ Λουδοβίκο Φίλιππο τῆς Γαλλίας πρίγκηπα τότε τῆς Ὁρλεάνης.

Ὁ ζῆλος τοῦ Ἐϋνάρδου γιὰ τὴν Ἑλλάδα ποτὲ δὲ σταμάτησε ὡς τὸ θάνατό του, καὶ ὁ βίος του εἶναι γεμάτος ἀπὸ εὐεργετήματα γιὰ τὴν Ἑλλάδα. Ἡ εὐγνωμοσύνη τῶν Ἑλλήνων πρέπει νὰ τὸν θεωρήσῃ πρωτεργάτη τοῦ ἀγῶνος, κορυφαῖο τῶν φιλελλήνων.

Ὅπως εἶδαμε ὁ φιλελληνισμὸς στὴ Γερμανία εἶχε σταματήσει. Μὲ τὴ δράση ὅμως τοῦ κοιμητῶν τῆς Γενεύης καὶ μὲ τὸ θάνατο τοῦ Βασιλέα τῆς Βαυαρίας Μαξιμιλιανοῦ στὰ 1825, ξανάζησε. Ὁ Νέος βασιλεὺς μεγάλος φιλέλληνας, εἶχε γνωρίσῃ μὲ τὸν Ἐϋνάρδο στὴν Ἰταλία, ὅπου συμπάθησε τὸν Ἑλ-

ληνικὸν ἀγῶνα, καὶ ἔδειξε πολὺ ἐνδιαφέρον γιὰ τὰ φιλελληνικὰ κομιτάτα, ποὺ τὸν ἴδιο χρόνο ἄρχισαν νὰ συσταίνονται καὶ τὰ ἐνθάρρυνε νὰ στείλουν βοηθήματα στὴν Ἑλλάδα δίδοντας πρῶτος τὸ παράδειγμα. Ὁ Μύλλερ καὶ ὁ Τίδεε στὴ Λειψία καὶ στὴ Δρέσδη. Ὁ Οὐφφλαντ καὶ ὁ Νέανδρος στὸ Βερολίνο. Ἡ Χάγη, τὸ Ναμύρ, οἱ Βρυξέλλες, τὸ Λουξεμβούργο καὶ ἡ Στοκόλμη ἀκόμη, ἀκολούθησαν τὴν φιλελληνικὴ αὐτὴ κίνηση.

Ὅλοι αὐτοὶ οἱ σύλλογοι ἐνώθησαν τότε γιὰ νὰ διαμαρτυρηθοῦν γιὰ τὴ παράταση τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως. Ἦταν μία ἀνεξάρτητη πολιτικὴ δύναμη, μὲ πρόγραμμα δικό της.

Ὁ Σατωβριάνδος στὴ Γερουσία καυτηριάζει πὼς Γαλλικὰ κανόνια βομβαρδίζουν τὸ ἠρωϊκὸ Μεσολόγγι, ζητεῖ τὴν τιμωρίαν ἐκείνων ποὺ ἐγκληματοῦν ἀσύστολα στὴν Ἑλλάδα. Σκοπὸς ἦταν νὰ ἐμποδισθοῦν οἱ Γάλλοι ναυτικοὶ νὰ κουβαλοῦν πολεμοφόδια στοὺς Τούρκους καὶ νὰ μεταφέρουν τὰ γυναικόπαιδα ἀπὸ τὴν Πελοπόννησον στὴν Αἴγυπτο στὸ ἀνθρωποπάζαρο.

Ὁ δοῦκας τοῦ Νοαίγ ἐπρότεινε νὰ δοθοῦν 300,000 γιὰ τὴν ἐξαγορὰ τῶν σκλάβων, ποὺ μεταφέρθηκαν μὲ καράβια Γαλλικά.

Καὶ ὁ Βενιαμὴν Κονστὰν ζητοῦσε νὰ διαγραφοῦν ἀπὸ τὸ στρατὸ ὅσοι ὑπηρετοῦσαν τὸν Ἴμπραήμ καὶ ἔβαψαν τὰ χέρια τους στὸ αἷμα τῶν ἠρώων τοῦ Μεσολογγίου.

Ὅλες αὐτὲς οἱ διαμαρτυρίες τῶν κομιτάτων καὶ τῶν μεγάλων ἀνδρῶν τῆς ἐποχῆς, ἔφεραν σὲ στενόχωρη θέση τὶς κυβερνήσεις, ποὺ ἢ μία ἔπειτα ἀπὸ τὴν ἄλλη ἐδήλωναν στὰ κοινοβούλια, πὼς θὰ λάβουν μέτρα γιὰ νὰ τελειώσει ἢ κατάστασῃ αὐτὴ στὴν Ἑλλάδα.

Καὶ πράγματι στὶς 6 Ἰουλίου τοῦ 1827, ἔπειτα ἀπὸ πολ-

λὲς συζητήσεις ἐπογράφτηκε στὴ Λόντρα ἡ συνθήκη ποὺ ἀποφάσιζαν οἱ δυνάμεις νὰ ἐπέμβουν γιὰ νὰ σταματήσῃ ἡ αἱματοχυσία καὶ νὰ προλάβουν τὰ κακὰ ποὺμποροῦσε νὰ φέρει ἡ παράταση τοῦ πολέμου.

Ἐπειτα ἀπὸ λίγους μῆνες, τὶς 18 τοῦ Ὀκτωβρίου ἔχουμε τὴν ναυμαχία τοῦ Ναυαρίνου.

Ἡ ναυμαχία αὐτὴ εἶναι ἡ μεγάλη θυσία τῆς κοινῆς γνώμης τῆς Εὐρώπης ἢ καλύτερα τοῦ φιλελληνισμοῦ, ποὺ ἔδωκε τέλος στὸν ὑπεράνθρωπον ἀγῶνα καὶ ἐξασφάλισε γιὰ πάντα τὴν ἀνεξαρτησία τῆς Ἑλλάδος.

Ἡ εὐγνωμοσύνη τῶν Ἑλλήνων θὰ εἶναι αἰωνία γιὰ τοὺς φιλέλληνες ὄλους καὶ ξεχωριστὰ γιὰ τοὺς τρεῖς ναυάρχους Κόδριγκτων, Δεριγνὺ καὶ Χέιδεν ποὺ ἔλαχε σ' αὐτοὺς ἡ τιμὴ καὶ ἡ δόξα νὰ πρωτοστατήσουν στὴ μεγάλην αὐτὴ πράξη.

Μὰ τὸ ἔργο τῶν φιλελλήνων δὲν σταματᾷ ἐδῶ.

Ἡ Πελοπόννησο ἦταν ἀκόμα στὰ χέρια τοῦ Ἴμπραήμ, χρειάζονταν δύναμη μεγάλη γιὰ νὰ τοὺς διώξῃ.

Ἡ ἀποστολὴ τοῦ Μαιζὼν τοῦ 1828 ἐσφράγισε τὸ ἔργο τῶν φιλελλήνων.

Ἐδῶ τελειώνω ὅσα εἶχα νὰ πῶ γιὰ τὸ φιλελληνισμό. Τὸ θέμα, ὅπως εἶπα, εἶναι ἀπέραντο καὶ μόνον μία μικρὴ ἰδέα μπόρεσα νὰ δώκω. Μὰ τὸ ἔργο τῶν φιλελλήνων εἶναι τόσο μεγάλο ποὺ δὲν ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ ὕμνους, καὶ δὲν ὑπάρχει καρδιὰ πραγματικὰ Ἑλληνικὴ ποὺ νὰ μὴν αἰσθάνεται μὲ Ἑθνικὴν ὑπερηφάνεια τὴν εὐγνωμοσύνη ποὺ ὀφείλουμε σ' ἐκείνους ποὺ μαζί μας ἐργάστηκαν γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς φυλῆς.

